

Ivan Ćiro Buković

MISLIM SI JA SVOJE

Izbor iz dnevnika od 1961. do 1974. godine

Izabrao i uredio
Josip Pandurić

Zagreb, 2023.

disput

SADRŽAJ

Tvrtko Jakovina:

“I TAKO BIH TO VRIJEME PROLJEŠKARIO”

Dnevnik Ivana Bukovića Ćire – novo čitanje hrvatske poslijeratne povijesti 7

Josip Pandurić:

MOJ ĆIRIN DNEVNIK

Jedna urednička priča 45

Kratice 65

IZBOR IZ DNEVNIKA OD 1961. DO 1974. GODINE

1961. – 1962. 71

1963. – 1968. 207

1969. 273

1970. 359

1971. 495

1972. 669

1973. 737

1974. 789

1961. – 1962.

12. XII. 1961. Već dugo vremena se odlučujem da počmem pisati dnevne događaje. Ne pišem ono što se događa u zemlji i u svijetu, već želim da pišem ono što se događa oko mene – subjektivna stvar – znam. Zar se može čovjek oteti subjektivizmu kad je *on* u pitanju? Teško. Pokušat ću, da li ću uspjeti – vidjet ću.

Upravo danas je trebalo voditi veliku diskusiju o agrarnoj politici. Onda se već mjesecima. Materijal za diskusiju radili smo Slavko¹, ja i Milovan Marković². Radili smo ga sedam mjeseci: od početka decembra 1960. do konca juna ove godine. Problem je jasan. Poljoprivreda je zaostala. Razlozi. Držimo u rukama oko 900 000 ha oranica. Na njima koncentrišemo veliki kapital krivo i previše smo investirali – nema efekta. Na sitnom posjedu seljak drži šest i pol milijuna hektara zemlje. Ima mišljenja da će ulaganjem u zadruge seljak prići društvenoj proizvodnji. Mi nemamo proizvoda za tržište. Seljak vidi da smo koncentracijom velikog kapitala u zadruge u opasnosti od velikih gubitaka. Njemu se ne žuri. On radi na svoj način. Ima dobro tržište i nije nervozan. Sinove i kćeri šalje u društvenu privredu i nema glavobolje. Zadrugu natjeruje da mu jeftino radi i gubi. Mi gubimo strpljenje. Vjerujemo da će zadruga rešiti stvari. Društvena privreda gubi na lošoj mehanizaciji, na birokratskoj organizaciji.

Izlaz? Kako ga ja i mi vidimo, treba proširiti socijalistički sektor sa zemljom, specijalizirati i ubrzati industrijski proizvodni proces. Razviti integraciju, iskoristiti sva sredstva da se dođe do zemlje koju seljaci oslobađaju. Preko razvijenog društvenog

¹ Komar.

U Kazalu imena na stranicama 759-813 2. sveska osnovni su podaci o samo imenom (ili nadimkom) spomenutoj osobi.

² Pomoćnik sekretara Sekretarijata za poljoprivredu i šumarstvo Slavka Komara.

fonda zemlje osigurati sirovine za meso. Industriju krme razviti i na bazi toga društvenu produkciju mesa. Dobiti prevagu u pšenici, mesu, voću, povrću, mleku i jajima.

Protiv nas je opozicija. Njezin rezon: zadruga je baza, preko nje podruštveni proizvodnju. Zemljišno vlasništvo nije smetnja. Zemlja je skupa. Treba meliorirati na stari način. Navodnjavati na stari način. Sa krupnim gazdinstvom ne žuriti.

Prije podne se sastajem sa Slavkom. On ide kod Kardelja. Odnosi su se zaoštrili, suprotnosti su velike. Razni materijali su stigli u Kardeljeve ruke. On djelomično podržava liniju zadruga. Osjećam da je protiv nas, u zraku. Nisam govorio sa njim. Dogovaram sa Slavkom o nekim problemima. Najvažnije – ne ići u preskupu poljoprivredu. Otvari joj danas vrata, krivo ćemo uložiti, nastat će teška i još teža situacija za nekoliko godina.

Poslije toga sastajem se sa rukovodiocima srpske savjetodavne službe. Oni su za naš koncept, ali im je u republici druga koncepcija. Imaju teškoće sa službom, ne mogu je uskladiti sa republičkim konceptom i postizati vidnije rezultate.

U pol šest polazim u pozorište. Gledam “Madame Sans-Gêne”³.

Slavko me zove. Kaže mi da je razgovarao sa Kardeljem. Ljuti se na nas, naročito na mene. Dogovaramo sastanak poslije pozorišta oko deset sati uveče.

Već je pola jedanaest, ne zove. Znatiželjan sam oko ishoda razgovora.

Sastajemo se u 11 i 15 minuta. Iznosi mi Kardeljeve misli da smo tehnokratski stvari postavili. Ne vidi se čovjek, po njegovom, u našim materijalima. Podcjenjujemo kooperaciju, plašimo se dati više cijene. Položaj poljoprivrede treba rešiti. Mi smo tu – kako on kaže – kruti. Komora je napravila štete sa svojim akcijama.

[...]

14. XII. 1961. Danas razgovaramo o penzijama za naše drugove. Penzija će – kako se projektuje – iznositi deset posto niži prihod od plate. Ona će rasti sa porastom plata. Penzionisani zaslužni drugovi imat će – kako se projektuje – pravo na kola i odmarališta. Razgovaramo: odlična stvar, otvara se prostor za mlađe i energičnije. Sve je ovo i ljudski i opravdano, a u isto vreme progresivno. Otpor za penzionisanje i držanje položaja prema zasluži, a ne prema sposobnosti koči društvo, usporava razvoj socijalizma.

Nakon toga razgovor – Slavko, Milovan, [?], ja i Bonfiglioli (talijanski ekspert za pšenicu). Razgovor se vodi oko njegove uloge oko proizvodnog procesa u 1962. Dogovaramo rad na eksperimentalnim farmama, kao i dogovor oko sjemenske službe.

Naši ne vole talijanskog eksperta. Kod nas je nastupila demoralizacija oko borbe za visoke prinose. On ne popušta, vjeruje da se može održati tempo visoke produkcije. (...)

³ Drama Victoriena Sardoua i Émilea Moreaua.

U rukopisu stoji “Madame san Žen”. Buković inače u dnevniku strana imena osoba, nazive gradova i sl. piše onako kako on misli da se izgovaraju. Gdje god smo bili sigurni o kome se odnosno o čemu radi, izgovorni smo oblik promijenili u izvorni.

15. XII. 1961. Plenum CK SKH⁴, tema: Uloga komunista u borbi za novi sistem. (...)

Diskutujem. Tema mi je: "Uloga Partije u novim uslovima". U starim uslovima Partija je okrenuta direkciji poduzeća. Okrenuta je državi, rukovodećem aktivu. Sluša uputstva i direktive. Bori se da ih objasni i u život, među radnicima i kod svih društvenih i privrednih faktora, sprovede. Sada je proces izgradnje socijalizma postavljen da djeluje u interesu čovjeka. Čovjek je dobio prostor, on se, boreći se za sebe, bori za socijalizam. Partija nije okrenuta da na njegovu štetu objašnjava potrebu žrtava. Sada on, čovjek, traži više i u sadašnjem momentu i u budućnosti. On se tako postavlja. Sistem ga je tako oslobodio. Partija sada, vodeći borbu sa njim, za njega, vodi progresu. Proces je to, ali on ide. Radnik se razvija u kompleksno društveno biće. On se bori za standard, za investiciju kao uslov za budući standard. On je taj koji u tom pravcu ide polako, ali ide. To je naša velika snaga, ali i ukupna obaveza da taj proces kao komunisti pomognemo. To je ono novo.

I poduzeće se počinje mijenjati. Udruženi proizvođači vode na svom radnom mjestu borbu za novi odnos i progres poduzeća.

Posle plenuma odlazim u Sloveniju na razgovor i sastanak veterinara o stočarstvu. (...)

Razgovor u Sloveniji: Avbelj⁵, Ingolič⁶, Bole⁷, [?] i brat od Avbelja – bankar. Govorimo o poljoprivredi i privredi u cjelini. Nastala je teška situacija. Svi traže pare, svi su nezadovoljni, kako oni što žele ostvariti centralizam, tako i oni koji su za decentralizam. Suština ovog momenta je u sledećem: Naša privreda ulazi u svetsku podjelu rada. Naše granice su sve više otvorene. Ljudi mjere standarde, ne može se više govoriti o našem lepom životu. On se fino može pročitati. On je takov kakov je. Nitko se sa njim ne miri.

Naš investicioni koncept, bilo radi naše zaostalosti bilo radi otpora, opterećen je administrativnim uplitanjem. Investiramo skupo, produciramo nekvalitetno i uz neopravdano visok ulog živog i minulog rada. Na toj osnovi nema akumulacije. U isto vreme ulažemo previše u ono što se nikada neće vratiti.

Privreda je okrenuta prema centru i traži olakšice na bazi sadašnje produkcije i produktivnosti. Izlaz je u davanju u centar na sadašnjem nivou, ali sloboda za novostvoreno. Novostvoreno mora ići uglavnom proizvođačima i proizvođačkim organizacijama. Potrebno je otvoriti proces ekonomske centralizacije uz rukovodeću ulogu radnih kolektiva kao nosioca proširene reprodukcije.

Malo je nijansa između nas, drugova Slovenaca i mene. Oni su za jaču ulogu republičke vlasti i komune u investicionom procesu. Ja sam za to da investitor bude

⁴ Kratice su objašnjene na početku knjige, na str. 65-68.

⁵ Viktor Avbelj, potpredsjednik IV-a Narodne skupštine Slovenije.

⁶ Jože Ingolič, direktor Glavne direkcije poljoprivrednih zadruga NR Slovenije.

⁷ Anton Bole, član IV-a Narodne skupštine Slovenije, predsjednik Odbora za privredu.

poduzeće, a društvo da studira tokove razvitka i donosi instrumente koji će kanalizirati kapital u najracionalnije zahvate. (...)

16. XII. 1961. Govorim na savjetovanju veterinarara o govedarstvu: koncept – mi moramo na industrijsku proizvodnju mleka i mesa. Za ovaj proces treba prebroditi velike teškoće. Treba organizovati proizvodni proces tako da čovjek stavi govedo u takove uslove da se samo hrani, samo muze, samo čisti i oploduje uz minimalan ulog ljudskog rada.

Da bi se proces odvijao jeftino, on pretpostavlja ili jeftinu ishranu sa pašnjaka ili sa oranice. Oranice moraju dati masovnu produkciju po hektaru. Samo tako je moguće konkurirati pašnjaku.

Selekciju treba usmjeriti za nove uslove – puno mesa i mleka po grlu. Đubar ili koristiti kao *robu* ili dokazati da je nepotreban. Kao roba on bi morao platiti glavni dio krme. (...)

Razgovaram sa Zvonkom⁸ i Brankom Karanovićem. Razgovor je o nacionalnom pitanju. Zvonko je pod uticajem Ćosića⁹ i Pirjevca¹⁰. Čita njihovu polemiku¹¹ i govori o materijalnoj snazi koju treba u nacionalnoj zajednici iskoristiti za progres. Ima pomalo kriv koncept o nacionalnom pitanju.

Govorim mu da je, uz ostalo što ne treba zanemariti, višak rada i njegova podjela počela formirati nov nacionalni koncept kod građana. Srbin u Hrvatskoj se ljuti kao direktor poduzeća ili radnik na one koji mu uzimaju previše viška rada. Književnik Hrvat u Srbiji ljuti se na Hrvate što mu ne objavljuju knjigu koju je on napisao. Razvija se neke vrsti republički partikularizam, kotarski i općinski partikularizam. Onda se to pretvara u šovinizam, nacionalizam. Ovo je pojednostavljeno, ali tu je suština, kako ju ja vidim.

Odlazim na vlak za Beograd.

[...]

18. XII. 1961. Izašao je prvi dio Bajaličinog članka.¹² Arogantan, neuvjerljiv, podvaljivački, a uz to se vidi da ga nije obradio sam, već u kooperaciji sa još nekim. Podmeće mi ono što nikad nisam rekao, a niti napisao. Suština njegovog podvaljivanja je u tome – “zadruga nam ne treba”. Ne treba se baviti sa seljacima. Treba nam roba, a ne ukupna produkcija. Upravo radi toga se raspadaju zadruge, zadružni savezi i sve ono što se bori sa seljacima. Umjesto toga se preporučuje da u te procese uđu drugi preko velikih poduzeća. Zadružni savjeti su preživjela forma zadružne organizacije.

⁸ Brkićem.

⁹ Dobrica Ćosić, srbijanski književnik.

¹⁰ Dušan Pirjevec, filozof, predavač na Filozofskom fakultetu u Ljubljani.

¹¹ O polemici više u tekstu Latinke Perović “Kako su se izražavali različiti politički interesi u Jugoslaviji”, https://yuhistorija.com/serbian/jug_druga_txt01c6.html (pristupljeno 31. 3. 2021).

¹² Objavljen u *Borbi*, glasilu SSRNJ.

Moj koncept je jasan. On je sledeći: zadruga je neophodna, ali ona je u procesu svojeg razvitka. U početnoj formi ona je više udruženje seljaka nego nešto više. Ona raste i pretvara imovinu seljaka i njih same u društveni fond i društvene proizvođače. Tamo gdje zadruga sporo vrši taj proces, tamo mogu nastupiti i nove snage. Pogoni poduzeća za repu, meso, pšenicu, vino itd. mogu u selu da se razvijaju u pravcu saradnje sa seljakom i svoje vlastite produkcije. Ova organizacija radi usporedo sa zadrugom i podstiče ju u pravcu veće aktivnosti, a ne dozvoljava joj da zaustavlja i usporava cio proces na selu.

Sutra će izaći drugi nastavak, baš me interesira što će konkretno reći Bajalica.

U jedan sat imam ručak sa Amerikancima – gosp. Owen Thomas Jones. Ručak daje u čast odlazećeg gosp. [?], šefa odeljenja tehničke pomoći za poljoprivredu. Razgovor su diktirali Amerikanci. Vodi se diskusija o razvitku naše poljoprivrede. Koncept Jonesa u razgovoru je sledeći: “Zašto vi ne pustite da se u selu razviju proizvođači pšenice na privatnoj osnovi? Dajte im dobro sjeme i mehanizaciju, oni će dati pšenicu. Mehanizacija koju moraju kupovati dat će vam tržne viškove pšenice. Dajte bolje cijene seljacima, nemojte ih držati ispod cijene na svetskom tržištu. Zašto se bojite tog razvitka?” To je ono što je on rekao, samo je izabrao drugi rječnik. Uz to traži da mu objasnimo naš koncept kako izaći iz ove gužve i u kojem vremenu. Uz to proverava brojke o produkciji i tržnim viškovima.

Moj odgovor – naš put je sličan američkom. Razlika je samo u tomu što je kod nas onaj koji vrši koncentraciju društveni proizvođač, a kod njih privatni kapitalist. Naš put je teži radi apsolutnog manjka zemlje. Zemlja je uslov za goli život naših seljaka. Ona je radi toga nešto skuplja nego u klasičnim uslovima. Naša apsorpciona moć seljaka u ostalu privredu jako je velika, ali nije tolika da možemo prebrzo stvarati nove krupne posjede. Krupni posjedi se ostvaruju, ali upravo radi ove suprotnosti mi još moramo kupovati pšenicu. Mi idemo humanim putem, ne vršimo nasilje u oblasti svojine, i to je sporiji, ali sigurniji put.

O cijenama mu kažem da smo za 20-25% u povoljnije uslove stavili seljaka nego je bio 1939. godine.

Ne može on to dovoljno jasno cijeniti iz američkih perspektiva. Evropljani (seljaci Italije, Francuske, Njemačke itd.) ne mogu razumjeti njihov sistem zaštitnih cijena koji je na paritetu 1914. godine.

Što se tiče razvitka kapitalističke poljoprivrede, nama je jasno da bi samo trebalo otvoriti taj proces i da bi onda preduzetnici brže ekspropirali siromašne seljake nego što bi ih mogla društvena privreda zaposliti. Mi bi na toj osnovi ne samo stvorili novu snagu koja se ne bi zaustavila kao seoski poduzetnik već snagom koja bi krenula dalje. Mi bi osim toga kao društvena zajednica došli u poziciju da se borimo na dva fronta. Protiv ovog što nesmiljeno vrši eksproprijaciju. Njega bi morali zaustavljati i ponovo ekspropirirati – znači težak sukob. Na drugoj strani imali bi mase osiromašenih seljaka kojima društvo ne bi moglo osigurati egzistenciju i oni bi uz ostalo postali rezerva ovih koji su ih ekspropirali. Ovi seljaci bi svoju ekspropri-

jaciju shvatili kao normalnu, ali svoju bijedu kao nenormalnu. Izlaz iz bijede oni bi vidjeli u zaposlenju van poljoprivrede, a toga ne bi dovoljno brzo dobili. Tu je baza i naše sporosti, a ponekad i nepotrebne sporosti.

Izgleda da je nešto od ovoga shvatio. (...)

19. XII. 1961. Bajalica je objavio svoj drugi dio članka. Govori o tome da se borba protiv zadruga vodi sa pozicija nevjere u seljaka. – Seljaci nam daju 50% svih tržnih roba i još više. Nebavljenje sa njima znači birokratski postupak. Glorifikacija socijalizma odnosno socijalističkih gazdinstava očituje se u nerealnim planovima u unošenju tuđe tehnike i tehnologije. Ne može socijalizam kopirati tuđu tehnologiju, ne može koristiti američka iskustva. Nemoguće je osim zadruga bilo koga pustiti u selo. To je integracija koju može koristiti kapitalizam, a ne mi.

Jednom riječi, brani se od svega novoga što sprovođi Komora i napada lično mene i cijelu liniju koju smo zacrtali u našem materijalu. Ja nemam druge nego samo da postavim pitanja.

Znači, grešili smo kada smo talijansku pšenicu, američki kukuruz, holandske krave, ruski suncokret, talijansku agrotehniku u voću, u šumarstvu topolu, američke kokoši itd. Znači, po njegovom, socijalizam mora izmišljati izmišljeno. Nažalost, on na ovom ima podršku kod drugova u Srbiji. Sa njima je zajedno ovo kombinovao.

Optužuje me kao američkog agenta da prenosim njihova iskustva i praksu kapitalističku u socijalističke uslove. Čudno pisanje – čudni rezon. (...)

20. XII. 1961. (...) Sastavljam teze. Idem kod Slavka. On se je spremio. Napet je i nervozan. Velika je ovo igra. Sastanak je vanredno važan i interesantan. Svi se spremaju.

Slavko je na čistu sa težinom momenta. U suštini se daje otpor krupnom gazdinstvu i brzom prelazu u krupnu proizvodnju. Srbi su za seljačku kooperaciju. Boje se da će zaostati ako nema dovoljno prostora za kooperaciju. Ne vjeruju u mogućnost stvaranja krupnog posjeda u Srbiji.

Slavko se boji kako ćemo mi proći lično. Ja ga uvjeravam da to što radimo da je to jedino moguće. Mi možemo privremeno i stradati za ljubav sloge, ali na ovo se mora doći prije ili poslije. Mi od svojih proklamacija odustati ne možemo. Mi smo komunisti i nismo ni za trenutak bilo čim ugrožavali jedinstvo zemlje. Nacija nam kad-tad to mora priznati.

21. XII. 1961. Održana je diskusija o problemima poljoprivrede. Trajala je od 9 do 18^h, samo sa jednim odmorom uz sendvič. Kući se nije išlo na ručak.

Rezultat je sledeći. Razlike su velike, uglavnom su dve grupe. Prva, koja je u jurišu na investicije krivo investirala i već i onako težak položaj poljoprivrede dovela u bezizlaznu situaciju na svojem području. Osim toga stari seljački koncept u njihovim glavama pothranjen je sa ovako teškim stanjem u poljoprivrednim organizacijama. Oni su za kooperaciju i to radi brojnog seljaštva i straha od teškoća koje im izaziva socijalizam. Sve njihove diskusije se kreću u tom pravcu i oni se ne slažu u bi-

ti sa postavkama druge grupe. Druga grupa zastupa stanovište da je stvarnost težak položaj poljoprivrede. On je nastao iz objektivnih i subjektivnih slabosti. Međutim treba ocijeniti što je što. Ne zatvoriti putove socijalističkim kretanjima radi ovih privremenih teškoća. Pustiti razmah socijalističkih snaga – koristiti sve momente da se socijalizam jača i sa takovom perspektivom ući i u rešavanje položaja poljoprivrede.

Razlike su očite. Borba se vodi tko će držati u rukama kapital. Preko kapitala se odlučuje linija. Treba zasada decentralizovati kapital na republike i to kao *prvu* mjeru sprovesti. Zatim ići dalje. Boriti se da se fondovi stvaraju u poduzećima i zadrugama. Osim toga ostaviti im uloženi kapital i omogućiti da se on ekonomski centralizuje i tako doći do radnika investitora.

Jednom riječi, prevladalo je mišljenje da treba ići na raznu praksu, pa neka ona pokaže tko je u pravu. (...)

Na savjetovanju je Žarko¹³ sjedio pored mene. Govorio mi je o gluposti koju rade Srbi i Hrvati. Kaže, evo sjedimo ovdje jedni nasuprot drugima i kljukamo se kao pijetlovi, a drugi nas gledaju i uživaju. Ja mu kažem na to: – Daj pogledaj ovu tvoju grupu kako je zadrta. Razmisli kuda nas ona sa svojim stavovima gura. Na bazi jačeg i brojnijeg traži ovdje prava. – Slaže se sa mnom. (...)

Nalazim se u šetnji sa Bogdanom¹⁴. On će Tita obavijestiti o ishodu sastanka. Razgovaramo o postignutom. Zadovoljni smo.

Govorimo o teškoćama u Srbiji, o problemima sa autonomijom, o držanju Žarka koji je bio protiv autonomije kao Vojvođanin – htjeo je da se učvrsti kod Srba. Srbi, koji su pod uticajem Petra Stambolića gurali protiv autonomije, sada su zašutili jer su vidjeli da Tito i Kardelj nisu za. Petar se je brzo prešaltovao i postao zagovornik autonomije. Slaba ličnost, još jednom se potvrđuje.

Moram reći i o Gezi Tikvickom. Čudan karakter, kako je moguće da je u CK? On nije ni za građanskog političara. Tamo bi ga brzo pročitali. Kako se ovdje drži i na čemu – ne znam.

22. XII. 1961. (...) Sjednica je Odbora za privredu. Diskusija u skupštinskom domu o planu za 1962. Diskutujem. Govorim da se ovaj plan ni po čemu ne razlikuje od dosadašnjih. Priče o decentralizaciji ostaju sve dotle dok je Savez¹⁵ odredio i proizvodnu i investicionu politiku. Na toj osnovi se raspisuju konkursi. Oni povlače sva sredstva koja su fiktivno decentralizovana u opću saveznu inicijativu. Nema koncepta o decentralizaciji i onda mehanizma ekonomske centralizacije.

Predlažem da se privremeno podijeli, osim najnužnijih sredstava, sve republikama, a Savez da organizira kontrolu kretanja privrede i investicione aktivnosti. Govorim da sam protiv države kao investitora, osim iznimaka, ali da ovo smatram pri-

¹³ Jovan Veselinov – Žarko.

¹⁴ Bogdanom Crnobrnjom – Toljom.

¹⁵ Misli na Saveznu skupštinu.